

МОДАЛЬНІСТЬ І ПРЕДИКАТИВНІСТЬ: ЛІНІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ І ПРОТИСТАВЛЕННЯ _____

У статті викладено когнітивну теорію модальності і продемонстровано її науковий потенціал для розмежування категорій модальності і предикативності.

Ключові слова: категорія модальності, категорія предикативності, семантична структура речення.

Одним з парадоксів синтаксису речення є те, що базові категорії цього розділу граматики, до яких належать категорії модальності і предикативності, не мають усталеного розуміння, а тому інтерпретація відношень, які спостерігаються між ними, досить різноманітна.

Наприклад, в енциклопедії «Українська мова» зазначається: «Предикативність — комплексна синтаксична категорія, яка виражає відношення повідомлюваного до дійсності і формує речення як комунікативну одиницю. Комплексність предикативності полягає в тому, що це єдність двох синтаксичних категорій: категорії часу <...> і категорії модальності, що вказує на інтерпретоване мовцем відношення змісту речення до дійсності»¹. Як бачимо, тут модальність розглядається як компонент предикативності.

Аналогічні погляди побутують і в граматиках інших слов'янських мов. Наприклад, вони домінують у синтаксисі російської мови, про що свідчить така інтерпретація предикативності, представлена в «Русской грамматике»: «Грамматичним значенням кожного речення є предикативність, тобто виражена <...> формальними засобами віднесеність повідомлюваного до того чи іншого часового плану (значення об'єктивної модальності і синтаксичного часу)»². Ця ж думка, згідно з якою категорія об'єктивної модальності є елементом категорії предикативності, конкретизується і таким чином: «предикативність — категорія, яка цілим комплексом формальних синтаксичних засобів співвідносить повідомлення з тим чи іншим планом дійсності. Структурна схема речення має такі граматичні особливості свого існування, які дозволяють позначити, що те, про що повідомляється, або реально здійснюється в часі (теперішньому, минулому або майбутньому, це план реальності або, що те саме, часової визначеності), або ж мислиться як можливе, бажане, таке, що має статися, або потрібне (це — план ірреальності або, що те саме, часової невизначеності). Значення часу та реальності / ірреальності злиті в єдине ціле, комплекс цих значень нази-

¹ Українська мова : Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови) та ін.— 3-є вид.— К., 2007.— С. 541.

² Русская грамматика.— М., 1980.— Т. 2.— С. 10.

вається об'єктивно-модальними значеннями або об'єктивною модальністю. Категорія предикативності формується цими значеннями і представляє їх як складну мовну цілісність. (...) Синтаксичні категорії, що формують предикативність, у яких певними граматичними засобами представлені ті чи інші об'єктивно-модальні значення, утворюють систему синтаксичних часів і способів»³.

Зазначені підходи до витлумачення категорії предикативності корелюють з поширеним розумінням модальності як функціонально-семантичної категорії, яка «виражає відношення до дійсності або суб'єктивну оцінку висловлюваного»⁴, а також з протиставленням модальності об'єктивної і суб'єктивної. У межах такої інтерпретації категорії модальності об'єктивна модальність характеризується як «необхідна граматична ознака будь-якого речення, одна з категорій, що формує разом з категорією часу загальну реченнєву категорію — предикативність. Вона виражає відношення висловлення до дійсності у плані реальності й нереальності. <...> На протигагу об'єктивній, суб'єктивна модальність не становить обов'язкового елемента кожного висловлення, а може на шарувуватися на основну модальну кваліфікацію, яку звичайно передає спосіб дієслова. Вона створює додаткову модальну інтерпретацію висловлень»⁵.

Узагальнюючи найпоширеніші інтерпретації відношень між категоріями модальності і предикативності, Н. М. Сазонова зазначає: «Предикативність і модальність настільки взаємопов'язані поняття, що виділення останнього як граматичної ознаки речення виявляється часто зайвим, тому що перше поняття як ширше покриває друге»⁶.

Наведені інтерпретації категорій модальності і предикативності, за якими категорія модальності фактично поглинається категорією предикативності, незважаючи на значну поширеність і певну аксіоматичність, містять у собі чимало недоліків. Покажемо основні з них.

У більшості випадків визначення предикативності непрозорі. Зазвичай указують, що ця категорія співвідносить повідомлення з певним часовим планом дійсності або ж має значення ірреальності, часової невизначеності. Спроба уточнити цю думку переліком типів відношення змісту речення до дійсності (наприклад, зазначаючи, що повідомлюване або реально здійснюється в часі, або ж мислиться як можливе, бажане, належне або необхідне) ще більше заплутує це питання. По-перше, сумнівною виступає сама думка, пов'язана з приписуванням реченню функції прямого відображення дійсності, оскільки така властивість не відповідає природі мовного знака: мовний знак прямо не пов'язаний з денотатом. Іншим недоліком традиційного тлумачення предикативності є властиве йому внутрішнє логічне протиріччя, що полягає у відсутності єдиної логічної підстави виділення цієї категорії: одна її частина пов'язується з відображенням дійсності, а інша — з передачею розумової діяльності мовця.

Крім зазначених, можна навести чимало й інших переконливих свідчень неточності і суперечливості традиційних визначень предикативності, об'єктивної модальності і категорії дійсного способу. Наприклад, послідовна реалізація думки, що предикативність співвідносить зміст речення або з дійсністю, або з розумовою діяльністю, спрямованою на цю дійсність, безумовно, вимагала б перенесення форм майбутнього часу в сферу ірреальності.

³ Там же.— С. 85–86.

⁴ Українська мова.— С. 385.

⁵ Там же.— С. 385–386.

⁶ Сазонова Н. М. К вопросу теории предложения (на материале современного английского и украинского языков).— К., 1974.— С. 6.

Прийняття традиційного визначення предикативності мало б також заперечувати існування неправдивих або ж помилкових висловлень.

Нарешті, не можна не відзначити численні приклади речень з текстів, які, незважаючи на форму дійсного способу, не можна витлумачити як повідомлення про те, що відбувалося або відбувається насправді. Наприклад, традиційні визначення предикативності й об'єктивної модальності стануть перепорою для правильного розуміння рядків з поеми «Сон» Т. Г. Шевченка: «Летим. // Дивлюся, аж світає, // Край неба палає, // Соловейко в темнім гаї // Сонце зустрічає». Незважаючи на використані форми дійсного способу теперішнього часу тут не йдеться про реально здійснювані події. Назва поеми і рядки, що передують наведеним, змушують відштовхнутися від іншої модальної пресуппозиції: *Мені сниться (ввижається, здається), що ...*

Не менші складнощі викликають випадки, коли треба з традиційних позицій пояснити речення з метафорами. Наприклад, не можна погодитися з традиційною думкою, що в рядках з вірша П. Тичини, де речення вжиті в теперішньому часі дійсного способу, прямо відбито навколишню реальність: «Ходить ніч по саду // місячними кроками, // Зоряними крилами // просіва п'тьму». Адже з позицій системно усталеного позначення навколишньої дійсності ніч не може ходити, кроки можуть мати розмір, характеризуватися частотою, але не ознакою «місячний», крила не здатні бути засобом просіювання, тим більше не речовини, а темряви. Якщо послідовно спиратися на догму, що речення з присудком у дійсному способі відображають дійсність, то наведені рядки треба віднести до помилкових.

Основною причиною появи зазначених теоретичних протиріч є те, що в граматиках речення розглядаються як певні абстрактні сутності, відірвані від реальних ситуацій мовлення. Такий підхід призводить до нівелювання багатьох суттєвих ознак речення, зокрема і такої, що ця одиниця є основним засобом відображення закінченої думки мовця. Звернення до речень у мовленні, а не до псевдоречень (термін В. А. Звегинцева ⁷), як це зазвичай робиться в граматиках, засвідчує широке різноманіття думок, що можуть бути висловлені в них. Речення може передавати почуття і відчуття мовця, його знання, пам'ять, віру, припущення, упевненість, сумніви, плани, бажання, вимоги тощо стосовно дійсності. Це ментальне розмаїття, приховане в реченні, власне і є безпосереднім об'єктом відображення, а не, скажімо, сама дійсність. Ментально-чуттєвий складник, який спостерігається в реченні в мовленні, якраз і є тією малопомітною «прокладкою» між реченням і дійсністю. У висловленні відображення дійсності характеризується певним ментально-чуттєвим ракурсом цього відображення. Цей ракурс і становить зміст категорії модальності, яка досить влучно, хоч і без необхідної строгості наукового визначення, була схарактеризована Шарлем Баллі як «душа речення» ⁸.

Модальність як категорія, що описує ракурс відображення мовцем дійсності, є облігаторним компонентом речень у мовному спілкуванні. Джерелом визначення виду ментально-чуттєвого компонента висловлення є не лише формальні показники, що містяться в реченні. Конкретне модальне значення речення нерідко можна з'ясувати, спираючись на контекст або навіть дискурс. Не можна виключати при цьому і випадків, коли на який-небудь вислів, наприклад *Хлоп-*

⁷ Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи.— М., 1976.— 308 с.

⁸ Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка.— М., 1955.— С. 44.

чик читає, ми реагуємо питанням, спрямованим на розкриття модальної рамки цього висловлення: *Ти це бачив або так думаєш?*

Поза живим спілкуванням нерідко спостерігається затемнення модальності речення, а у випадку, коли речення аналізується як окрема абстрагована від конкретної ситуації спілкування одиниця, без спеціальних формальних показників, якими є, наприклад, вставні слова, встановити конкретне модальне значення речення стає неможливим.

Звертаючись до визначення модальності, зробленого Ш. Баллі, можна образно сказати, що поза живою мовою речення втрачає свою душу.

Для відповіді на питання про лінії розмежування категорій модальності і предикативності в реченні як основній одиниці мовлення базовим може стати підхід, накреслений Ш. Баллі. Цей підхід пов'язаний з виділенням у семантиці речення двох частини: модусу і диктуму. Спираючись на нього, можна стверджувати, що предикативність пов'язана з оформленням диктальної інформації, властивої реченню як засобу вираження закінченої думки. Що ж стосується модальності, то за такого погляду на реченнєву семантику вона не розчиняється в категорії предикативності, як стверджує традиція, а є зовнішньою щодо диктальної семантики, відображеної в реченні.

Ця принципова думка для знаходження лінії розмежування модальності і предикативності знайшла теоретичне втілення в працях О. С. Мельничука у вигляді протиставлення зовнішньосинтаксичних і внутрішньосинтаксичних відношень. Учений пише: «Загальна синтаксична структура слов'янського речення являє собою складну єдність синтаксичних відношень, одні з яких встановлюються між реченням і позамовною дійсністю, а другі — всередині самого речення. З огляду на відзначену специфіку синтаксичних відношень, належних до обох названих груп, синтаксичні відношення першої групи найдоцільніше називати зовнішньо-синтаксичними, а синтаксичні відношення другої групи — внутрішньо-синтаксичними. Обов'язковими членами групи зовнішньо-синтаксичних відношень, характерної для синтаксичної структури слов'янського речення, є два загальних типи цих відношень, властивих кожному конкретному реченню: відношення модальні і часові»⁹. Розкриваючи сутність модальних відношень, О. С. Мельничук зазначає: «Обов'язкове для кожного речення модальне відношення в більшості сучасних слов'янських мов виступає в п'ятьох паралельних варіантах, причому синтаксична структура кожного конкретного речення може включати до свого складу, як правило, лише якийсь один із цих варіантів (за винятком умовної модальності, яка може комбінуватися з деякими іншими різновидами модальності). Перший з цих п'ятьох варіантів — розповідна модальність — є вираженням такого встановлюваного мовцем стосунку між основним змістом речення і відображуваним у ньому моментом дійсності, при якому зміст речення (позначувана ним думка) сприймається як безумовно відповідний відображуваній ним дійсності. Другий варіант модальності — спонукальна модальність — відображає досить складний комплекс стосунків, при якому позначення за допомогою речення певного акту свідомості супроводжується виявленням волі суб'єкта мовлення, спрямованої на здійснення зображуваного в даному акті явища і адресованої, як правило, безпосередньо співрозмовникові чи співрозмовникам. Питальна модальність означає долучення до акту формування речення і до його основного змісту такого відтінку волевиявлення суб'єкта мовлення, який вимагає від співрозмовника (іноді й від самого мовця) під-

⁹ Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення.— К., 1966.— С. 48.

твердження чи заперечення відповідності основного змісту речення об'єктивній дійсності або доповнення цього змісту новим необхідним компонентом, відповідним до дійсності, яка в даному змісті відображається. Бажальна модальність супроводить такі речення, основний зміст яких висловлюється в плані побажання суб'єкта мовлення відносно здійснення зображуваних у цьому змісті явищ. Нарешті, умовна модальність самостійних речень є проявом того, що здійснення зображуваного в змісті речення стану речей мислиться суб'єктом як можливе, але обумовлене певними обставинами, які позначаються спеціальними підрядними реченнями умови, обставинами умови чи іншими членами простого речення, але можуть залишитись і зовсім не позначеними в даному реченні»¹⁰. Характеризуючи зовнішньо-синтаксичне відношення, учений підкреслює, що «це відношення, відоме також під назвою “співвіднесеність основного змісту речення з дійсністю”, часто називають невдалим терміном “предикативність”, який зумовлює неприпустиме змішування даного відношення з смисловим відношенням між суб'єктом і предикатом думки і формальним відношенням між підметом і присудком речення»¹¹.

Пропонований у нашій статті підхід до протиставлення категорій модальності і предикативності в цілому відповідає концепції О. С. Мельничука, хоча й має деякі відмінності. Основна з них полягає в дещо іншому розумінні категорії модальності. Якщо для О. С. Мельничука модальність фактично збігається з семантичними протиставленнями речень, закріпленими в них за допомогою різних способів, і формальними засобами вирізнення питальності і розповідності, то в нашій інтерпретації ці формальні протиставлення розглядаються як модальні типи, що отримують у мовленні подальшу конкретизацію. Особливість запропонованого погляду, як буде показано далі, полягає і в тому, що модальні типи речень не виступають механічним відображенням протиставлень речень за способами.

Сутність семантики категорії предикативності полягає в просторовій і часовій орієнтації щодо мовця компонентів аргументно-предикатних поєднань. На формальному рівні такі аргументно-предикатні комплекси в українській мові зазвичай отримують ознаки координованих словоформ підметово-присудкового типу. Мовцю для побудови речення потрібно співвіднести його зміст з дійсністю, відправною точкою такого співвіднесення є ідея буттєвості самого мовця в момент мовлення. Просторова локалізація пов'язується з протиставленням предикативно характеризованого аргумента мовцю (в *ти-* і *він-*реченнях) або з ототожненням його з мовцем (у *я-*реченнях).

Однак така операція виступає лише першим етапом просторової орієнтації змісту висловлення. Надалі при побудові висловлення відбувається орієнтація щодо мовця самого змісту висловленого. Цей зміст мислиться як належний світу, в якому існує мовець, або ж як певний уявний конструкт, що не належить до реального світу. Про наявність у реченні подвійної орієнтації свідчить досить важливе зауваження Е. Бенвеніста, який зазначав: «Усередині стверджувального висловлення дієслово виконує подвійну функцію: функцію зв'язку (*function cohesive*), яка полягає в організації елементів висловлення в єдину закінчену структуру, і функцію ствердження існування (*function assertive*), яку надає висловленню предикат реальності»¹². Характеризуючи функцію ствер-

¹⁰ Там же.— С. 49.

¹¹ Там же.— С. 48.

¹² Бенвеніст Е. Общая лингвистика.— М., 1974.— С. 170.

джування існування, Е. Бенвеніст пише: «До граматичного зв'язку, що об'єднує члени висловлення, *імпліцитно* (виділено нами. — В. Б.) додається “це є!”, яке встановлює зв'язок між мовним рядом і дійсністю»¹³. У реченнях ця «утаємничена зв'язка» зазвичай прихована, про наявність її свідчить ряд непрямих фактів. Одним із прикладів виявлення прихованої зв'язки можуть бути і речення типу *Буває, що...: Він, буває, ходить — Буває, що він ходить*. Таку ж можливість фіксації прихованої модальної зв'язки дають і речення типу *Бувало, що ...*

Викладене свідчить, що характеристики часу і способу, закріплені в присудковій частині, характеризують не тільки особливості зв'язку денотатів підмета і присудка, ці характеристики виступають необхідним елементом зв'язування змісту речення з дійсністю. Отже, формальні показники часу і способу демонструють здатність обслуговувати дві сфери речення: зовнішньо- і внутрішньосинтаксичну.

Говорячи про протиставлення модальності і предикативності, слід констатувати їх співвіднесеність. В українській мові виділяються три основних типи модальностей: доцентрові, відцентрові і відцентрово-доцентрові.

Предикативним відношенням, вираженим дійсним способом, відповідає тип модальностей, які ми називаємо доцентровими. Доцентровий тип модальності об'єднує дуже велику кількість ментально-чуттєвих дій мовця, що спрямовані на *відображення* навколишнього світу. Ознакою речень у дійсному способі є те, що всі вони трансформуються в складні речення з *що*-підрядними з'ясувальними. У таких трансформаціях підрядна частина стає носієм диктальної інформації, а головна частина конкретизує різновид думки, спрямованої на відображення дійсності. Наприклад, залежно від контексту ми можемо надати реченню *Хлопчик читає* перцептивну модальну інтерпретацію (*Я бачу, що хлопчик читає*) або ж висловити в ньому свої знання (тоді ми експлікуємо модальність знання реченням *Я знаю, що хлопчик читає*). Вдаючись до відповідної інтонації або ж використовуючи вставні слова *безперечно, звичайно*, одержуємо можливість відбити дійсність через переконання (пор. *Хлопчик, звичайно, читає — Я переконаний, що хлопчик читає*); інша інтонація або наявність вставного слова *мабуть* дають можливість інтерпретувати речення *Хлопчик читає* як повідомлення про припущення (*Я припускаю, що хлопчик читає*). Залишаючи без детального розгляду питання про способи встановлення конкретного різновиду ментальної дії мовця з відображення дійсності, зауважимо надзвичайно широкий спектр цих ментальних проявів. Це можуть бути відчуття, умовиводи, спогоди, знання, уявлення, переконання, припущення, віра, здогадки тощо. Незважаючи на те, що між перцептивними формами відображення дійсності і, наприклад, припущеннями існують суттєві відмінності, в українській мові вони об'єднуються в один модальний тип — тип доцентрової модальності. Ця умовна назва пов'язана з тим, що в реченнях у дійсному способі превалює ідея відображення, сприйняття навколишньої дійсності, інформація в цих реченнях виступає як така, що йде до мовця від зовнішнього світу і відбиває стан справ у дійсності.

З цим же типом доцентрових модальностей поєднуються речення з присудком в умовному способі (наприклад, речення *Він прийшов би* допускає модальні експлікації *Я знаю, вірю, вважаю, що він прийшов би*, а речення з вставними словами *очевидно, звичайно* відповідно отримують модальні експлікації *Я припускаю, що він прийшов би* і *Я переконаний, що він прийшов би*).

¹³ Там же.

Доцентрову модальність демонструє і частина речень у бажальному способі (наприклад, речення *Йому б прийти* можна представити за допомогою дієслів «знати», «вважати»: *Я знаю, вважаю, що йому було б добре прийти*).

З наказовим і в ряді випадків з бажальним способами пов'язаний відцентровий тип модальностей. Характерною ознакою цього типу модальностей є те, що вони орієнтовані не на відображення мовцем ситуацій навколишньої дійсності, а на передачу певних моделей ситуацій, які мовець вважає бажаними або вимагає, наказує, просить тощо здійснити. Усі речення з відцентровими модальностями (назва відбиває, умовно кажучи, зворотний рух появи диктальної інформації) послідовно експлікують свою модальну семантику складними реченнями з *щоб*-підрядними з'ясувальними.

Схематично речення з доцентровими модальностями можна представити в такому вигляді: **Модальна інформація** (*Я бачу, чую, знаю, пам'ятаю, вважаю, припускаю, вірю тощо*), **що це** (*предикативно оформлена інформація про зміст ментального прояву мовця*) є.

У реченнях з відцентровими модальностями, в яких, як зазначалося вище, мовець виражає своє волевиявлення, предикативно оформлена диктальна інформація про зміст волевиявлення не отримує ознаки буттєвості в навколишній дійсності. Схематично ці речення можна представити в такому вигляді: **Модальна інформація** (*Я вимагаю, прошу, наказую тощо*), **щоб це** (*предикативно оформлена інформація про зміст ментального прояву мовця*) було.

Реченням з доцентровими і відцентровими типами модальностей, що належать до розповідних, протиставлені питальні речення, які демонструють доцентрово-відцентровий тип модальності. Таке позначення модальності запитання пов'язане з тим, що будь-яке запитання містить у собі певне відображення дійсності і спонукає до заповнення деяких лакун знання. Наприклад, запитання *Яку книжку читає хлопчик?* можна інтерпретувати таким чином: *Я знаю (бачу), що хлопчик читає книжку, але не знаю, яку* (доцентрова модальність), *і хочу знати, яку книжку він читає* (відцентрова модальність).

Викладена концепція відкриває нові перспективи для інтерпретації простих і складних речень, дозволяє чіткіше відмежувати модальні відношення від предикативних і суміжних (стверджувальних і заперечних, оцінних тощо). Вона проводить і виразну межу між розумінням модальності в логіці та мовознавстві.

Модальність є одним з основних об'єктів дослідження в класичній логіці, починаючи від Арістотеля до Канта включно. Результати цих праць і класифікаційні побудови, сформовані в логіці, певною мірою були запозичені і лінгвістикою. Запозиченими стали і деякі підходи, пов'язані з нерозрізненням у модальних логіках суджень, у яких модальність входить у предикат (*Сьогодні може бути дощ*), і суджень, схарактеризованих у модальному плані в цілому (*Можливо, що сьогодні буде дощ*). З погляду модальної логіки тут представлена варіантність вираження судження можливості.

Лінгвістична інтерпретація наведених речень з викладених вище засад визначення модальності і предикативності буде іншою. Перше з наведених речень тлумачиться нами як повідомлення про знання, що існує певна можливість (*Я знаю, що сьогодні може бути дощ*), друге ж — як повідомлення про передбачення події (*Я передбачаю, що сьогодні буде дощ*).

На користь наведеної диференціації свідчать і деякі лінгвістичні дослідження, що залишаються в межах традиційних підходів до витлумачення модальності і предикативності. Зокрема, на думку Г. О. Золотової, модальні відношення

мають три аспекти: «суб'єктивно-об'єктивне ставлення змісту висловлення до дійсності з погляду його реальності, відповідності або невідповідності дійсності»¹⁴, «ставлення мовця до змісту висловлення»¹⁵, «відношення між дією (предикативною ознакою) і його суб'єктом»¹⁶. До останніх відношень, названих внутрішньосинтаксичними, належать різні випадки порушення прямого безпосереднього зв'язку між суб'єктом і дією. Ці порушення, на думку Г. О. Золотової, «виражаються найчастіше за допомогою модальних слів, що включаються до складу предиката: дієслів *могти, хотіти, бажати* тощо, слів категорії стану *можна, можливо, бажано, потрібно, треба, необхідно*, коротких форм прикметників *повинен, має намір* тощо»¹⁷.

Виділення Г. О. Золотовою внутрішньосинтаксичних модальних відношень певною мірою пом'якшує протиріччя, що існують у традиційній інтерпретації предикативності і модальності. Адже постулювання думки про входження модальності до предикативності приводило до необхідності визнання, що наведені вище слова зі значенням можливості, бажаності, необхідності реалізують, усупереч формі дійсного способу, значення ірреальності. На думку Г. О. Золотової, модальні слова при дієсловах не утворюють різновидів ірреальної модальності, оскільки їхні значення «іншого плану, який не збігається з відношенням висловлення до дійсності»¹⁸. Аналізуючи речення *Він хоче вчитися, Він може вчитися, Він повинен вчитися*, дослідниця цілком справедливо зазначає: «І можливість здійснювати дію, і бажання, і необхідність оформлені в цих реченнях як факт реальної дійсності»¹⁹.

Цей висновок не можна не підтримати, однак при цьому слід зазначити, що модальні слова в наведених реченнях входять до складу не модусу, а диктуму. Вони не мають жодного відношення до модальності, яка належить до зовнішньосинтаксичних відношень і розглядається нами як спосіб ментально-чуттєвого відображення або моделювання дійсності. Свідченням цього є те, що ці речення досить вільно допускають введення до їх складу вставних одиниць, які є засобом конкретизації ментально-чуттєвої діяльності мовця. Наприклад: (1) *Звичайно ж, він хоче вчитися = Я переконаний, що він хоче вчитися*, (2) *Можливо, він може вчитися = Я припускаю, що він може вчитися*, (3) *Відомо, він повинен учитися = Я чув, що він повинен учитися*. При цьому між модальними словами не виникає будь-яких семантичних конфліктів, особливо показовим у цьому плані є другий приклад, в якому мирно співіснують модальні слова *можливо і може*.

У межах запропонованого підходу до визначення модальності і предикативності речення типу *Він хоче вчитися, Він може вчитися, Він повинен учитися* розглядаються як речення з доцентровим типом модальності і модальними предикатами: в них розкривається зміст знань мовця про реально бажані, можливі, необхідні дії. У реченнях же зі вставними словами, наприклад *Він, можливо, вчиться*, спостерігається модальність не знання про існування певної можливості, а припущення про буттєвість ситуації **Він вчиться**: *Я припускаю, що це (він навчаться) є*.

¹⁴ Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка.— М., 1973.— С. 142.

¹⁵ Там же.— С. 147.

¹⁶ Там же.— С. 151.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Там же.

¹⁹ Там же.

Запропонований погляд на протиставлення модальності і предикативності актуальний і для глибокого розуміння структурної організації простих і складних речень. Зокрема, застосування цього принципу дає підстави для виділення синтаксичних способів, які, хоч і входять до парадигми речення, але не мають самостійної модальної характеризованості. До них, наприклад, належать речення у формі умовного способу: *Вчився б син, мати б не засмучувалася*²⁰, а також умовні підрядні частини: *Якби син учився б, мати б не засмучувалася*.

Особливістю речень, яким приписується умовна модальність, є те, що вони мають предикативність, але не мають самостійної модальності, про що свідчить неможливість будь-якої модальної експлікації щодо них: **Я знаю (думаю, вважаю), що вчився б син*. Такий же висновок про наявність предикативності і відсутність власної модальності можна зробити і щодо умовних підрядних, навіть у випадках, коли присудок має форму дійсного способу: **Я знаю (думаю, вважаю), що якщо син навчався*. У подібних складних реченнях з підрядними умовними модальність пов'язана з усвідомленням мовцем буттєвості зв'язку між двома уявними моделями дійсності: *Я знаю (думаю, припускаю), що якщо була ситуація син учитьсся, то була б і ситуація мати задоволена*.

Запропоновані підходи дають підстави для виділення в складі синтаксичних способів розвиненої багатозначності, а іноді і випадків омонімії. Так, наприклад, речення, з я-суб'єктом, оформлені бажальним способом, мають підстави для інтерпретації як речення відцентрованої модальності бажання: *Я б почитав = Я хочу почитати*. Ту саму модальну характеристику відцентровості мають речення з ти-суб'єктом: *Ти б почитав = Я раджу тобі, щоб ти почитав*, проте модальність тут має значення поради. Що ж стосується речення з він-суб'єктом, то в них спостерігається вже доцентровий тип модальності: *Почитав би він = Я вважаю, що було б добре, якби він почитав*. Як видно з експлікації, мовець вважає, що ситуація читання належить до позитивних виявів.

Отже, викладене в статті когнітивне витлумачення категорії модальності приводить до чіткого розмежування категорій модальності і предикативності, сприяє поглибленню синтаксичного аналізу, знімає численні логічні суперечності, що їх викликає протиставлення реальної та ірреальної, об'єктивної та суб'єктивної модальності.

V. M. BRITSYN

MODALITY AND PREDICATIVITY: THE LINES OF DELIMITATION AND OPPOSITION

The author gives an outline of the cognitive theory of modality, demonstrating its heuristic potential in delineating the categories of modality and predication.

Key words: the category of modality, the category of predication, semantic structure of sentence.

²⁰ Русская грамматика.— С. 104.